

Droner i nyhetsbildet - sentrale saker under etikklupen

Nils E. Øy

Kameradroner har gitt mediene nye muligheter for visuell dokumentasjon fra luften. Både selve bruken av droner og publisering av materiale fra droner gir mediene nye utfordringer, blant annet fordi bilder og video kan tas uten at man vet hvem fotografen er. Til nå er det ikke behandlet slike saker i Pressens Faglige Utvalg, PFU, som forvalter norsk medieetikk. Men de vil trolig komme. Det er rimelig å anta at slike saker kommer til å berøre etiske problemstillinger som ligger nært opp til dem som drøftes i dette kapitlet. Selv om teknologien er ny, er pressens etiske rammeverk utformet slik at også droner og dronebilder dekkes av de PFU-reglene vi allerede har.

Mennesker fascineres av nye perspektiver. I mediene startet det med skisser og kart. Disse enkle visualiseringene ble etter hvert erstattet av fotografier. Vi fikk bilder i fugleperspektiv, tatt fra helikoptre og fly, så kom levende bilder og deretter direkte overføringer. For hvert utviklingstrinn har de nye mulighetene ofte ført til overdreven bruk, gjerne uten særlig omtanke for mulige uheldige konsekvenser. Slik er det også med fjernstyrte flyvende kameraer, populært kalt droner.

Med nye muligheter til å komme nær innpå situasjoner, ofte ubemerket, vil dronebruk kunne handle om en form for skjult observasjon, eller bruk av det vi ellers kaller skjult kamera eller skjult mikrofon. Som ved alle tidligere tekniske nyvinninger og formidlingsrevolusjoner er det reist spørsmål

om det ikke er behov for en revisjon av mediernes etiske retningslinjer, det vil si Vær Varsom-plakaten (VVP). Plakaten fastlegger mer eller mindre hva som er «god presseskikk», og det er brudd på dette som eventuelt kan påklages til Pressens Faglige Utvalg (PFU).

Mitt svar til slike krav om revisjon på grunn av dronenes inntog i mediene er i hovedsak *nei*. Vær Varsom-plakaten er etter mitt syn allerede utformet slik at retningslinjene er det vi kan kalle teknologinøytrale. I hovedsak stiller plakaten etiske krav til det *innhold* som publiseres, men det er også noen krav som stilles til journalistisk metodebruk. Som det skal vise seg, er adgang til å publisere ofte også knyttet til særlige krav nettopp til metodebruken. Her er det viktig å være oppmerksom på at reglene for å kunne klage på brudd på god presseskikk omfatter hele den journalistiske arbeidsprosessen, etter en presisering som ble gjort i plakaten ved revisjonen i 2001.

VVP med fire kapitler

Plakaten er inndelt i fire kapitler, der kapittel 1 handler mest om hva som er mediernes samfunnsoppdrag, kapittel 2 handler om integritets- og reklamespørsmål, kapittel 3 om forhold til kildene og kapittel 4 om publisering. Det er først og fremst kapittel 2, 3 og 4 som inneholder punkter som gir grunnlag for klager til PFU.

Som nevnt innledningsvis har også journalistikken og de journalistiske mediene vært fascinert av nye muligheter til å visualisere innhold. Så fort det ble teknisk mulig å komme seg opp i høyden, ble både brannstiger, heisekraner, fly, helikoptre og andre tekniske hjelpemidler tatt i bruk.

Felles for de fleste slike hjelpemidler i tidlige faser var at de var åpnebare, de kunne sjelden brukes til skjult observasjon eller fotografering. I takt med stadig bedre fotografisk teknikk har det imidlertid kunnet skje på stadig større avstand og med stadig mindre kameraer og mikrofoner. Med stadig mindre droner kan kamera og mikrofon også komme seg svært nær de situasjoner man vil gjøre opptak fra. Vi kan også se for oss at dronen plasseres der den skal på et tidspunkt da ingen verken ser eller hører den. Det skjulte er maksimalt.

Skjulte opptak

I Vær Varsom-plakaten er det ikke gitt noe absolutt forbud mot å gjøre skjulte opptak, men det er noen forutsetninger for at metoden kan brukes i journalistikk. Den viktigste forutsetningen er formulert i plakaten punkt 3.10, der det heter: «Skjult kamera/mikrofon eller falsk identitet skal bare brukes i unntakstilfeller. Forutsetningen må være at dette er eneste mulighet til å avdekke forhold av vesentlig samfunnsmessig betydning.»

Dette punktet er et brudd med en av hovedreglene i journalistikken, nemlig at en journalist skal opptre åpent (VVP pkt. 3.3). Intervjuobjekter, kilder og andre som involveres i et journalistisk prosjekt, skal være klar over dette.

Slike unntak medfører også andre etiske utfordringer. Hvis det eksempelvis gjøres opptak i situasjoner som er krenkende, av mennesker i sjokk, som er sterkt følelsesmessig preget eller i situasjoner der de ikke har full dømmekraft, kan plakaten punkt 3.9 også komme inn i bildet. Kravet om hensynsfull opptreden må også inkludere at sikkerhetsrisiko vurderes med tanke på faren for fysiske skader på personer eller gods.

Publiseringsetikk

Etiske spørsmål ved opptak med droner gjelder likevel ikke bare metoden, men i høy grad hva som publiseres og hvordan. Del 4 i plakaten har en rekke punkter som kan være aktuelle begrensninger for publisering, avhengig av hva saken gjelder og hva som inngår i publiseringen. Særlig aktuelle punkter å vurdere er

- 4.1 om å legge vekt på saklighet og omtanke i innhold og presentasjon.
- 4.3 om å vise respekt for menneskers egenart, identitet, privatliv m.m.
- 4.5 om å unngå forhåndsdomming i kriminal- og rettsreportasje.
- 4.6 om å ta hensyn til hvordan omtale av ulykker og kriminalsaker kan virke på ofre og pårørende.
- 4.7 om å være varsom ved navn og bilde i omtale av klanderverdige eller straffbare forhold.
- 4.8 om å vise særlig varsomhet ved omtale av barn og barns forhold.

- 4.10 og 4.11 om bruk av bilder i annen sammenheng enn den opprinnelige, og om manipulering av bilder mv.
- 4.14 som gir den som utsettes for sterke beskyldninger, en rett til *samtidig* imøtegåelse, og
- 4.15 som gir den som utsettes for angrep, en rett til tilsvar i ettertid.

Ingen klagesaker på dronebruk

I skrivende stund har vi så langt ingen eksempler på at bruk av drone i journalistiske medier har vært klaget inn for PFU. Det nærmeste vi kommer, er noen saker der medier er innklagd for bruk av skjult kamera i ulike former. Fellelse kan da skje på grunnlag av VVP punkt 3.10, om at saken ikke avdekket noe som var av «vesentlig samfunnsmessig betydning».

Det seneste tilfellet av en slik sak er Dagbladets skjulte video-opptak av en lege på et sykehus i Tyskland i 2014. Reportasjen ble gjort i forbindelse med at legen hadde reist tilbake dit for å praktisere, etter at han var dømt for seksuelle overgrep mot pasienter i Norge. PFU slo i 2015 fast at det ikke var nødvendig å bruke skjult kamera for å påvise at han var i arbeid som lege i Tyskland, og kritiserte samtidig at seerne ikke ble gjort oppmerksom på at legen ikke visste at han ble filmet. Avisen ble også felt etter punkt 4.4 om at overskrifter og introduksjoner ikke skal gå lenger enn innholdet gir dekning for.⁷

I to andre klagesaker om bruk av skjult kamera i TVNorge-serier, publisert på MAX, ble kanalene ikke felt for bruk av skjult kamera. Likevel ble det konstatert brudd på god presseskikk i begge sakene:

En klagesak i 2014 gjaldt innslag i serien «Nattpatruljen», der man fulgte politiet i forbindelse med at en beruset mann hadde forsøkt å besøke sin eks-kjæreste. TV-kanalene avviste alle klager, og viste til avtalen med politiet som gikk ut på at alle personer skulle anonymiseres fullt ut. Bare politiet hadde kjennskap til og kontakt med personene. PFU felte likevel kanalen på tre punkter. Utvalget viste til at kanalen har det etiske ansvar uansett hva politiet godkjenner, og mente at anonymiseringen ikke var god nok (pkt. 4.7), samt at kanalen publiserte lydopptak fra politiets samtale med

---

7 <http://presse.no/pfu-sak/27514/>

eks-kjæresten, som ikke var klar over opptaket (pkt. 3.10) – og endelig fellelse også etter punkt 4.3 om manglende respekt for kvinnens privatliv.⁸

I en klage mot TVNorge-serien «Insider», også publisert på MAX og behandlet i 2013, fikk kanalen medhold i at bruk av skjult kamera var berettiget, og det samme gjaldt identifisering av klageren. Innslaget gjaldt et norsk pedofilt nettverk, der særlig klager blir trukket frem og identifisert. Derimot var PFU ikke fornøyd med kanalens bruk av kilder, og i den forbindelse også manglende samtidig imøtegåelse fra klager. TVNorge ble derfor felt etter punkt 3.2 om kildebruk og 4.14 om samtidig imøtegåelse.⁹

NRK ble derimot felt for klassisk brudd på god presseskikk etter punkt 3.10 i en sak avgjort i 2007. Utvalget fant, nokså selvsagt, at den aktuelle bruken av skjult kamera slett ikke dreide seg om å avdekke forhold av vesentlig samfunnsmessig betydning. Formålet med NRK-reportasjen, som inngikk i forbrukermagasinet «Forbrukerinspektørene», var å teste servicenivå i varehandelen gjennom kåring av «Norges dårligste servicebedrift».

I denne avgjørelsen kom utvalget også med noen særlige synspunkter på metodebruk og publisering:

Bruk av skjulte opptak stiller også ekstra strenge krav til redigering og presentasjon. I de fleste tilfeller vil det, etter utvalgets syn, være påkrevd at de skjulte opptakene vises for de medvirkende før de kringkastes. I tillegg er det viktig at det ved publisering er gjort et grundig arbeid ved eventuell sladding og anonymisering. Utvalget mener også det er viktig at de skjulte opptakene settes inn i en sammenheng, slik at seeren får vite hvor lenge det er filmet skjult, og om de situasjonene som blir kringkastet utgjør en stor del av det totale materialet. I det påklagede tilfellet mener utvalget at NRK har gjort en mangelfull presentasjon av disse sidene ved reportasjen.¹⁰

I to andre saker, behandlet i samme møte i 2007, ble forbrukermagasinet i TV 2, «TV 2 hjelper deg», også felt i PFU på grunnlag av at skjult kamera ikke ble brukt til å avdekke noe som var av vesentlig samfunnsmessig

8 <http://presse.no/pfu-sak/36513/>

9 <http://presse.no/pfu-sak/19013/>

10 <http://presse.no/pfu-sak/24906/>

betydning. I den ene saken handlet innslaget om omsetning av såkalte konseptboliger i OBOS,¹¹ og den andre saken gjaldt omsetning av bruktbiler.¹²

Bruk av telelinse

Det synes ikke som PFU *generelt* har betraktet fotografering med telelinse, på avstand, som «skjult kamera». Utvalget har konkret nevnt bruk av telelenser i to uttalelser, nemlig ved Dagbladets fotografering av kronprinsparets kyss på et kongelig sommersted i Vestfold-skjærgården i 2000 og ved Se og Hørs fotografering av fotballspilleren Ole Gunnar Solskjærs barn på badestranden under ferieopphold i utlandet i 2002.

I saken om kyssebildet ble Dagbladet felt for brudd på god presseskikk (pkt. 4.3 om manglende respekt for privatliv) ved å publisere et slikt bilde. Mens klageren, daværende generalsekretær Per Edgar Kokkvold i Norsk Presseforbund, la vekt på at fotograferingen i seg selv var krenkende, var det selve publiseringen PFU la vekt på, kanskje fordi det på dette tidspunkt var noe uklart om VVP omfattet selve fotograferingen.¹³

Når det gjelder klagen på bruk av bilder av Solskjærs barn på offentlig badestrand, kom utvalget til at dette ikke var brudd på god presseskikk. Utvalget støttet generalsekretærens argument i klagen mot kyssebildet. Det var hentet fra et synspunkt som foregående generalsekretær, Gunnar Gran, fremmet i en bok om revisjon av plakaten¹⁴ i 1994:

Pressens Faglige Utvalg vil generelt understreke at alle mennesker har en privat sfære som offentligheten ikke har noe med. Selv om kjente personer må tåle en mer nærgående oppmerksomhet enn andre, har også disse og deres familiemedlemmer rett til et privatliv som bare er deres. Utvalget vil på generelt grunnlag også presisere at det er uakseptabelt å bruke telelinse eller på annen måte snikfotografere inn på private områder.¹⁵

11 <http://presse.no/pfu-sak/24706/>

12 <http://presse.no/pfu-sak/22106/>

13 <http://presse.no/pfu-sak/12500/>

14 Gran, Gunnar: «Forarbeid til revisjon av Vær Varsom-plakaten», Institutt for Journalistikk 1995.

15 <http://presse.no/pfu-sak/13402/>

I uttalelsen uttrykte utvalget forståelse for at fotballfamiliens ferieopp- hold ikke var tiltenkt offentligheten, og at familien hadde hatt ønske om å skjerme private handlinger. Utvalget la imidlertid til grunn at bildene ble tatt mens familien befant seg på det som må oppfattes som et offentlig sted, hvor kjente personer alltid må regne med at de kan bli fotografert uten samtykke fra dem selv, eller fra noen som representerer dem. Utvalget vektla også at feriebildene verken var krenkende eller oppsiktsvekkende.

Konklusjonen må altså bli at den etiske grenselinje ikke trekkes ved hva slags utstyr eller verktøy som brukes, men hva det brukes *til*. Skjer det for å trenge innenfor privatlivets grense, er det brudd på god presseskikk etter VVP 4.3. Om et medium også kan felles etter VVP 3.10 om skjult kamera i slike tilfeller, er altså ikke avklart i PFUs praksis.

Bruk av provokasjon

Bruk av fordekte metoder har også vært påklagd i noen tilfeller der skjult kamera eller mikrofon skulle være brukt sammen med såkalt *provokasjon*. Med det menes at man konstruerer en situasjon, som så dokumenteres.

Islamic Center i Oslo klaget til PFU, og gikk til søksmål, etter at TV 2 høsten 2000 brukte skjult mikrofon for å sikre uttalelser fra en imam om anbefalinger av omskjæring for unge kvinner. Både PFU og Oslo tingrett frifant TV-kanalen. Retten la i sin avgjørelse vekt på at det var «et viktig samfunnsproblem med stor allmenn interesse som ble tatt opp i programmet, at det gjaldt alvorlige skjebner for enkeltmennesker, både medisinsk og sosialt» [...] og «at antatt eneste mulighet for å avsløre forholdene var å bruke skjult mikrofon».¹⁶

Noen år tidligere ble imidlertid en lokalavis, Farsunds Avis, felt for brudd på VVP 3.10 om bruk av falsk identitet kombinert med provokasjon. Etter det som fremgår av PFU-basen,¹⁷ synes det ikke som det var snakk om bruk av skjulte opptak, men at man skapte en situasjon der det ikke fremgikk at det gjaldt et journalistisk prosjekt. Avisen brukte en 19-årig journalist til å kjøpe sprit hos en eldre mann som var mistenkt for

16 Dom i Oslo tingrett 2004-05-24, TOSLO-2003-19323. Medierettarkivet nr. 2004-10 «Omskjæringssaken» og PFU-sak <http://presse.no/pfu-sak/33313/>.

17 www.pfu.no

gaiking. PFU aksepterte metoden i dette tilfellet, men avisen gikk for langt med å trekke slutninger om hva mannen hadde gjort seg skyldig i.¹⁸

Rettslige grenser

Da har vi allerede vært innom også rettslige grenser for mediernes arbeid. Normalt sier vi at de etiske grensene ligger i god avstand fra de rettslige grensene, slik at presseetikken setter strengere krav enn jussen. Det er kun ett eller to eksempler i praksis på at PFU har frifunnet en redaksjon for samme forhold som senere er pådømt i domstol, men det betyr ikke nødvendigvis at alt som felles i PFU, også vil bli felt i domstolen. Det er et tydelig tegn på at det normalt er god avstand mellom de to grenselinjene, i den grad vi kan snakke om presise linjer. Her må vi også ta i betraktning at saksbehandling i PFU og i domstolene er vidt forskjellig. Det er likevel riktig å understreke at begge legger vesentlig vekt på betydningen av å verne journalistikk om saker av samfunnsmessig verdi.

Ser vi på avstands- eller skjult filming/fotografering som er behandlet av domstolene, er bildet noenlunde likt med det vi fikk av klager behandlet i PFU.

Den best kjente av disse sakene, Bryllupsfotosaken, fikk sin endelige avgjørelse i Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) i Strasbourg så sent som 16. januar 2014. Det tok altså nærmere ti år før rettsprosessene i den saken var avsluttet, etter fotografering av en vielse av et artistpar på en holme i Oslofjorden i 2005.

Det var Se og Hør som gjennomførte fotograferingen med telelinse, for øvrig i god avstand på en holme som lå 200–300 meter unna. Bladet ble dømt for krenkelse av privatlivets fred både i tingrett og lagmannsrett, men frifunnet i Høyesterett med 3 mot 2 stemmer høsten 2008. Avgjørelsen ble innklagd for EMD, som altså brukte nærmere seks år på å uttale at det ikke var noe å innvende mot Høyesteretts frifinnelse.

Om bruk av telelinse, er det likevel interessant å legge merke til at flertallet i Høyesterett la vekt på at dette tyder på at fotografen tok hensyn ved å ikke gå for nær innpå seremonien, mens mindretallet oppfattet dette som bruk av fordekt metode for å kunne ta bilder uten at det ble oppdaget.

---

18 <http://presse.no/pfu-sak/96-113/>

Også i noen andre saker har domstoler berørt bruk av teelinse i forbindelse med påståtte krenkelser i medier, men uten at det er felt noen rettskraftig dom for slik fotografering.

Det finnes enkelte forbud mot fotografering eller filming i norsk lovgivning, men ingen som i dag rammer bruk av teelinse som sådan. Forbudene er konkretisert til bestemte objekter som det er lovstridig å fotografere, uansett hvordan det skjer. Det gjelder eksempelvis forsvarsinstallasjoner, sikkerhetsforanstaltninger i energiverk, kontrollsoner på flyplasser og lignende, og det er forbud mot å fotografere i domstolen under behandling av straffesaker. I tillegg, eller delvis i stedet for fotoforbud, har vi bestemmelser som regulerer adgangen til å publisere. Det gjelder for eksempel forbud mot å offentliggjøre bilde av personer uten samtykke fra vedkommende, med noen unntaksregler som blant annet skal tilgodese nyhetsdekningen (åndsverkloven § 45c).

Fotoforbud er sensur ved kilden

Medieorganisasjonene har sterke innvendinger mot alt som dreier seg om fotograferingsforbud, på samme måte som de motarbeider det som smaker av forhåndssensur. Det siste er da også i hovedsak i strid med Grunnloven § 100, og på mange vis betraktes det å forby fotografering som en form for sensur ved selve kilden. Skal det eventuelt legges begrensninger, bør det eventuelt og prinsipielt legges på offentliggjøring.

I diskusjonene omkring dronebruk i journalistikken er det likevel ikke krenkende opptak eller offentliggjøring i de redaktørstyrte journalistiske medier som er hovedproblemet. I store trekk er de seriøse mediene i Norge lovlydige og har et høyt etisk nivå i sin journalistikk. Det er først og fremst sikkerhetshensyn som må komme i første rekke. Også her mener jeg at de samme journalistiske medier vil følge opp alle sikkerhetskrav og samarbeide tett med politi og nødetater. Det kan nok oppstå diskusjoner om hva som er saklig nødvendig av restriksjoner i en del tilfeller, blant annet omfanget av restriksjonene, men de vil naturlig måtte avsluttes «på bakken» og før dronen skal i luften.

Mediene vil alltid være på vakt mot inngrep som kan hindre publisering av innhold som er av vesentlig samfunnsmessig betydning å gjøre kjent – og der har mediene i økende grad fått støtte også av domstolene.